

УДК 378:94(37):929Нагуєвський(470.41-25)

С.В.Трубчанінов

Відомий антикознавець – уродженець Поділля Дарій Нагуєвський

Повідомлення присвячене науковій біографії дореволюційного російського філолога-класика, професора Казанського університету Д.І.Нагуєвського (1845–1918). Він народився на Поділлі, у 1861–1866 рр. навчався в 1-й Київській гімназії, де досконало оволодів латинською мовою, потім у Новоросійському університеті. Після його закінчення викладав у Ризькій гімназії. Досліджував римську сатиру та творчість Ювенала (магістерська дисертація, 1875; докторська дисертація, 1883). Працював професором римської словесності в Казанському університеті. Був відомий численними навчальними виданнями латинських класиків та своїми працями, в основному присвяченим історії римської літератури. Д.Нагуєвський став однією з перших жертв терору, який розгорнули більшовики в 1918 р.

Ключові слова: антикознавець, Д.Нагуєвський, римська література, професор, Казанський університет.

У 1918 р. серед інших видних представників інтелігенції, які стали першими жертвами масового терору більшовиків, був професор Казанського університету Дарій Ілліч Нагуєвський. Наприкінці XIX – на початку XX ст. саме по його навчальних посібниках для гімназій і прогімназій вивчали латинську мову в усій Російській імперії. Останнім часом з'явився цілий цикл розвідок російської дослідниці Наталії Алмазової, які присвячені різним аспектам наукової діяльності Д.Нагуєвського [див.: 1-4 та ін.]. Подолян не може не зацікавити життя і діяльність Д.Нагуєвського, адже він був уродженцем нашого краю. У даному повідомленні ми не лише прагнемо узагальнити вже відому інформацію про видатного земляка, але й оприлюднити невідомі дослідникам факти.

Даріуш (більш відомий під ім'ям Дарій) Ілліч Нагуєвський народився 26 жовтня 1845 р. (за ст. ст.) у с. Орлове Балтського повіту Подільської губернії (тепер у Новоархангельському районі Кіровоградської області) [7, с. 135]. Його родина, що належала до небагатої польської шляхти, у 1841 р. була внесена до дворянської родословної книги Подільської губернії [14, с. 276]. Якщо на час народження Дарія в с. Орлове ще існували маєтки братів Іллі та Ігната Нагуєвських [8], то під кінець XIX ст. ними володіли інші власники, а прізвищ Нагуєвських серед поміщиків Подільської губернії вже не було [5, с. 258].

Початкову освіту Дарій отримав вдома. У 1860 р. він склав вступне випробування до 3-го класу Немирівської гімназії, але туди не вступив. Проте наступного року він був прийнятий в 4-й клас 1-ої Київської гімназії. Саме тут Дарій отримав солідну підготовку з предмету своєї майбутньої спеціальності – латинської мови [7, с. 135].

Через півстоліття Д.Нагуєвський з вдячністю згадував роки проведені в 1-й Київській гімназії. “Своїми дорогими вчителями” він називав І.Ростовцева,

О.Деллена, Е.Куликівського, Н.Кустова. Першими відзначили нахили Дарія до класичних занять і сприяли їх розвитку Кустов і Ростовцев. “В їх моральній підтримці, я, через брак коштів, проживаючи в 7-му класі майже впроголодь, черпав сили закінчити гімназію. – підкреслював Д.Нагуєвський. – ... Я пам’ятаю зіткнення, що сталося через мене між Ростовцевим і Івановим, коли останній в 5-му класі бажав поставити мені “двійку” з латинської мови, а Ростовцев йому довів, що я знаю набагато більше з цього предмету, ніж потрібно” [11].

Слід особливо відмітити вплив на становлення майбутнього вченого Олександра Карловича Деллена (1814–1882), який в університеті св. Володимира читав курс лекцій з історії грецької літератури, коментував праці латинських авторів, викладав грецьку і латинську мови. У 1857–1862 рр. він був одночасно директором 1-ої Київської гімназії. У 1864 р. за твір “Внесок в критику і пояснення сатири Децима Юнія Ювенала”, присвячений відомому римському поету-сатирику, О.Деллен отримав ступінь доктора римської словесності, і того ж року став ординарним професором університету [9].

Закінчивши у 1866 р. гімназію, в тому ж році Дарій вступив на історико-філологічний факультет новоствореного Новоросійського університету в Одесі. Своєю майбутньою спеціальністю він обрав класичну філологію, вивчав її під керівництвом професорів В.Юргевича і Ф.Струве [7, с. 135-136]. Один епізод його студентського життя, якому сам Д.Нагуєвський не надавав ваги, зіграв важливу роль у науковій біографії доцента Новоросійського університету Філіпа Бруна, відомого дослідника історичної географії Північного Причорномор’я. Під його керівництвом Д.Нагуєвський написав “міркування про древні грецькі періпли”. Саме цей факт на початку 1869 р. став одним із аргументів у клопотанні декана історико-філологічного факультету В.Юргевича про присвоєння Ф.Бруну звання екстраординарного професора [6, арк. 12-12зв.].

У 1870 р. Дарій закінчив Новоросійський університет із званням кандидата і золотою медаллю за твір “Отто Ріббек і сатири Ювенала”, присвяченому аналізові праць відомого німецького антикознавця. Після наукової подорожі до Німеччини та Італії він склав випробування на вчителя гімназії і в серпні 1870 р. був призначений викладачем латинської мови в Олександрівській гімназії у Ризі, у якій згодом викладав також і географію. З 1875 р. Д.Нагуєвський одночасно викладав ці предмети і в жіночій Ломоносівській гімназії. У 1881 р. він отримав звання заслуженого викладача гімназії [7, с. 136].

Одночасно з працею в середніх навчальних закладах Д.Нагуєвський займався науковими дослідженнями. Проте його сходження на “науковий Олімп” виявилось тяжким і довгим. У 1873 р. учитель Д.Нагуєвського по Новоросійському університету Ф.Струве, який на той час працював завідувачем гімназії при історико-філологічному інституті в Петербурзі, послав на відгук відомому антикознавцю І.Помяловському магістерську працю Д.Нагуєвського про першу сатиру Ювенала. Але відгук був невтішним, І.Помяловський рекомендував “повністю переробити роботу” [2, с. 56].

В офіційній біографії Д.Нагуєвського згадується, що свої наукові дослідження він здійснював спершу під керівництвом професорів Харківського університету О.Деллена та Й.Пеховського, пізніше – професорів Дерптського університету В.Гершельмана та Л.Мендельсона. Витримавши в грудні 1875 р. магістерські випробування у Новоросійському університеті, 9 травня 1876 р. після публічного захисту в Харківському університеті дисертації “Перша сатира Ювенала” йому була присуджена ступінь магістра римської словесності [7, с. 136].

Слід зазначити, що в Ризі Д.Нагуєвський активно публікував у періодичній пресі, переважно в “Ризькому Віснику”, науково-популярні та музично-критичні статті, часто під псевдонімами: Бемоль; Д. Н.; ий–ий; Н.; Н–ий, Д. [10, с. 329]. З “Ризьким Вісником” Д.Нагуєвський співробітничав протягом 70–80-х років XIX ст., навіть після того як покинув Ригу. Про широту зацікавлень Д.Нагуєвського в “ризький” період його життя та діяльності свідчать назви його статей, які друкувалися в “Ризькому віснику”: “Нарис історії російського театру до першої половини XVIII ст.” (1871), “Нариси історії російських відкриттів в Азії та Америці в XVI, XVII і XVIII ст.” (1875), “Цариця пустель. Географічний нарис” (1881), “Із історії змов. Змова Катіліни в Римі. Історичний нарис” (1882), “Франц Ліст і його значення в світі музики” (1886) та ін. [7, с. 138-139].

У липні 1880 р. Д.Нагуєвський подав до Варшавського університету прохання “про допуск” до захисту його докторської дисертації “Римська сатира і Ювенал”. Він передав на історико-філологічний факультет 60 примірників своєї об’ємної праці, в якій досліджував початки римської сатири, сатиричні твори Ювенала та сатиричну поезію після Ювенала. Так, лише аналізу сатир Ювенала було присвячено 321 сторінку. Проте навесні 1881 р. рада історико-філологічного факультету відхилила дисертацію. Однією з причин стало те, що в роботі Д.Нагуєвського не було використано праць ректора університету М.Благовещенського, автора кількох праць про Ювенала [2, с. 45-55].

Пізніше, 27 травня 1883 р., Д.Нагуєвський публічно захистив у Дерптському університеті докторську дисертацію на латинській мові “Спостереження над життям Ювенала” обсягом всього в 66 сторінок, за яку був удостоєний ступеня доктора давньої класичної філології [15; 7, с. 136; 2, с. 58].

1 серпня 1883 р. Д.Нагуєвський був призначений ординарним професором по кафедрі римської словесності в Казанському університеті. Тут він читав різноманітні теоретичні курси та вів практичні заняття. З його ініціативи, у 1885 р. при факультеті була заснована спеціальна бібліотека класичної філології, завідувачем якої він став. Інший заклад, зобов’язаний своїм розвитком Д.Нагуєвському – нумізматичний музей університету, директором якого він був з часу заснування музею у 1886 р. [7, с. 136-137; 3].

У 1887 і 1888 рр. за дорученням факультету Д.Нагуєвський також читав лекції по вакантній кафедрі теорії та історії мистецтв. Постійно був членом і секретарем державної екзаменаційної історико-філологічної комісії при Казанському університеті, у 1890 р. очолював комісію в Казанському універ-

ситеті, а в 1893 р. був призначений головою комісії в Новоросійському університеті. У 1892 р. тимчасово виконував обов'язки казанського цензора. Неодноразово брав участь в ревізії навчальних закладів Казанського навчального округу [7, с. 137; 1].

Д.Нагуєвський був членом кількох наукових товариств, у тому числі нумізматичних: московського і краківського. За наукові заслуги його у 1887 р. обрали почесним професором італійського академічного інституту Гумберта 1-го в Ліворно [7, с. 137].

“Казанський” період життя і діяльності Д.Нагуєвського багатий на ґрунтовні наукові дослідження. Серед них: “Третя сатира Ювенала” (2-е вид., доп., 1887), “Про життєпис Ювенала” (2-е вид., доп., 1887), “Про рукописи, схолії і видання Ювенала” (1888), “Основи бібліографії з історії римської літератури” (1889), “Бібліографія з історії римської літератури в Росії, з 1709 по 1889 р.” (1889), “Огляд перських монет” (1892), “Віргілій і його еклоги. Нариси з історії римської поезії. ч. I” (1895) та ін.), “Казанська гімназія напередодні заснування Казанського університету” (1900), “З давньоримської нумізматички” (1900), “З історії римського Амфітеатру (Колізея)” (1901), “Остія, гавань Риму за новітніми дослідженнями” (1903). Було підготовлено чимало навчальних видань латинських класиків з примітками, написані статті з методики викладання для “Журнала Министерства народного просвещения” тощо [7, с. 139-141]. Авторитет Д.Нагуєвського як знавця латинської мови та римської літератури був настільки високим, що саме його обрав своїм консультантом відомий російський поет Афанасій Фет, який перекладав твори Вергілія та інших римських авторів [4; 13]. Підсумком багаторічної праці ученого мала стати монографія “Історія римської літератури” в 3-х томах. Проте смерть перекреслила всі плани. Помер Д.Нагуєвський 9 (22) січня 1918 р. [13, с. 294].

Список використаних джерел і літератури

1. Алмазова, Н. С. “Временно исправлял должность казанского отдельного цензора...”: штрихи к портрету профессора Д.И. Нагуевского / Н. С. Алмазова // Историк в историческом и историографическом времени: Материалы Международного форума, посвященного 100-летию со дня рождения профессора А.С.Шофмана; Казань, 13-15 ноября 2013 г. – Казань: ЯЗ, 2013. – С. 308-311.
2. Алмазова, Н. С. “Девятый вал” профессора Д.И. Нагуевского: история одной несостоявшейся защиты / Н. С. Алмазова // Мир историка: историографический сборник. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2010. – Вып. 6. – С. 43-58.
3. Алмазова, Н. С. “Первый администратор и радатель”: Д.И. Нагуевский и вспомогательные учебные учреждения в Императорском Казанском университете / Н. С. Алмазова // Polonia в Казани и в Волго-Уралье в XIX–XX вв. – Казань: Казанский университет, 2011. – С. 44-56.
4. Алмазова, Н. С. Проблемы перевода “Энеиды” Вергилия в письмах А.А. Фета Д.И. Нагуевскому / Н. С. Алмазова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2012. – № 110. – С. 5-7.
5. Гульдман В. К. Поместное землевладение в Подольской губернии / В. К.

Гульдман. – Каменец-Подольск: Типогр. Подоль. Губ. Правл., 1898. – 440 с.

6. Державний архів Одеської області, ф. 45, оп. 11, спр. 2 (1868 р.), 17 арк.

7. За сто лет. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Казанского университета (1804–1904): В 2-х частях / Под ред. засл. ордин. проф. Н.П. Загоскина. – Ч. 1. Казань: Типо-литография Имп. Ун-та, 1904. – XVI, 553 с.

8. Институт рукопису Национальної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 6, спр. 6-8, 30 арк.

9. Кашеев В. Деллен Александр Карлович / В.Кашеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rusdeutsch-panorama.ru/jencik_statja.php?mode=view&site_id=34&own_menu_id=4041.

10. Масанов, И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей: В 4 т. / И. Ф. Масанов; подгот. к печати Ю. И. Масанов. – М.: Изд-во Всесоюз. кн. Палаты, 1960. – Т. 4. – 558 с.

11. Нагуевский, Д. И. Воспоминания профессора Д. И. Нагуевского (1861–1866) / Д. И. Нагуевский // Столетие Киевской гимназии. – Киев, 1911. – Т. 1. – С. 440-441.

12. Нагуевский, Д. И. История Римского форума и его памятники. С планами и рисунками. – Казань: Типо-литография Имп. Ун-та, 1907. – IV+188 с.

13. Перевод “Энеиды” Вергилия в социокультурном контексте России конца XIX века (25 писем А.А. Фета Д.И. Нагуевскому) / [Алмазова Н.С., подгот. текста, предисл. и коммент.] // Мир историка: историографический сборник. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2007. – Вып. 3. – С. 290-333.

14. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Подольской губернии / Изд. Подольского Дворянского Депутатского Собрания. – Каменец-Подольск: Типогр. Подоль. Губ. Правл., 1897. – XXI, 356 с.

15. Naguiewski D. De Juvenalis Vita Observationes / Darius Naguiewski. – Rigae: Typis mandavit Stahl, 1883. – VI, 66 p.

Serhiy Trubchaninov

Famous antique critic – a native of Podillya Dariush Naguevsky

The report is devoted to the scientific biography of a pre-revolutionary Russian classic-philologist, professor of the Kazansky University D.I. Naguevsky (1845–1918). In 1861–1866 he studied in the First Kiev Men’s Gymnasium, where he learnt Latin perfectly. He studied in the Novorosiysk University (Odessa) on the historical and philological department. After graduating, he taught in the Riga Gymnasium. He investigated the Roman satire and works of Juvenal (master’s thesis, 1875; doctoral thesis, 1883). He worked as a professor of the Roman literature in the Kazansky University. He was famous by his numerous educational editions of the Latin classics and by his own works mainly devoted to the history of the Roman literature. D. Naguevsky became one of the first victims of the mass terror made by Bolsheviks in 1918.

Keywords: antique critic, D. Naguevsky, the Roman literature, professor, the Kazansky University.

Одержано 18 червня 2015 року